

Anna Jabłońska

(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

Starość w kręgu ludzi Kościoła. Dwa przykłady z epoki przedrozbiorowej

Old Age in a Circle of Church People. Two Examples from 14th–17th Century

STRESZCZENIE

W artykule omówiono zagadnienie starości w średniowieczu i w czasach nowożytnych na przykładzie dwóch grup. Pierwsza z nich to duchowni (prałaci i kanonicy) kapituły w Uniejowie z XIV–XVI w. Byli wśród nich mężczyźni osiągający wiek powyżej 60 lat, a nawet ok. i powyżej 70 lat. Ocena długości ich życia oraz charakterystyka starości opiera się na analizie ich aktywności zawodowej.

Druga analizowana grupa była związana z XVII-wieczną parafią. W przypadku plebanów oraz personelu kościelnego czasem mówi się wprost o ich starości. Jej granicą mógł być wiek powyżej 40 i 50 lat w przypadku personelu oraz powyżej 60 lat w przypadku plebanów. Zachowane w wizytacji wzmianki pozwalają także na wskazanie pewnych cech z nią związanych, jak np. choroby, niedołęstwo.

Słowa kluczowe: starość, średniowieczne duchowieństwo kapitulne, nowożytne duchowieństwo parafialne, personel kościelny

Na początku XXI w. coraz ważniejszym procesem jest starzenie się społeczeństwa krajów zachodnich. W związku z tym również bardziej widoczna staje się obecność i aktywność ludzi w pewnym przedziale wiekowym oraz ich problemy. Zmienia się znaczenie poszczególnych grup tworzących społeczeństwo oraz ich wzajemne relacje. Proces ten dotyczy także postrzegania starości. Zauważa się wiele nowych aspektów i podkreśla wartość tego etapu życia. Wciąż jednak istnieje przy tym pewna ambiwalencja i dychotomia, dotycząca przede wszystkim sfery pozanaukowej. Z jednej strony, starość docenia się i szanuje, a z drugiej, wciąż jeszcze postrzegana jest w sposób pejoratywny, lekceważony, uważana za problem przykry i irytujący. Oprócz tradycyjnego podejścia istotną rolę odgrywa

w tym postrzeganiu zestawienie starości z obowiązującym wzorcem młodości, piękna i wigoru, co wywołuje m.in. negację całości lub pewnych cech określających ostatni etap życia ludzkiego. Ponadto, starość może być różnie opisywana i badana: z punktu widzenia jej samej, przez osoby z zewnątrz, jako osobna grupa, jako jednostka istniejąca w grupie i w relacji z nią. Badając starość, zwraca się uwagę na ludzi i instytucje. Oczywiście niezwykle rolę odgrywa czas, jego bieg i postrzeganie w poszczególnych okresach historycznych.

Nic więc dziwnego, że obecnie w badaniach i opracowaniach naukowych wielu dziedzin zwraca się także coraz więcej uwagi na tematykę poświęconą starości¹. Na przestrzeni poszczególnych epok i dziesięcioleci zmieniały się formalne ramy wyznaczające starość, czyli przede wszystkim wiek biologiczny, a także postrzeganie ludzi starych przez nich samych oraz przez ich otoczenie². Podstawowe pytania brzmią: kiedy jest, czym jest i jaka jest starość.

Przedmiot badań historii jako nauki stanowi człowiek – istota społeczna w określonym miejscu, czasie i środowisku geograficznym. W badaniach różnych aspektów zagadnienia starości w przypadku wcześniejszych epok historii Polski częsty problem stanowią niedostatki źródłowe. Dotyczy to przede wszystkim szacunków demograficznych i statystycznych, które często są niemożliwe do zweryfikowania lub obarczone zbyt dużym błędem. Istotnym problemem jest również zagadnienie czasu we wcześniejszych epokach – jego odczuwanie, rozumienie, mierzenie i opisywanie, dalekie od współczesnych norm i możliwości technicznych³.

¹ Świadczy o tym np. przygotowywana obecnie przez Wydawnictwo Naukowe „Śląsk” w Katowicach *Encyklopedia starzenia się i starości* oraz sukcesywnie powiększająca się literatura przedmiotu, często interdyscyplinarna, np. *Dzieciństwo i starość w ujęciu historyków*, red. A. Obara-Pawłowska, M. Kołacz-Chmiel, Lublin 2016; *Ludzie starzy i starość na ziemiach polskich od XVIII do XXI w. (na tle porównawczym)*, t. 1: *Metodologia, demografia, instytucje opieki*, t. 2: *Aspekty społeczno-kulturowe*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarz, Warszawa 2016; „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2010, 58, 1, przede wszystkim zawierający materiały stanowiące efekt konferencji „Starość na ziemiach polskich”, która zorganizowana przez Zakład Historii Kultury Materialnej IAE PAN odbyła się w 2009 r. Szczegółowe omówienie dotychczasowych kierunków badań: A. Szwarz, *Od Georges’a Minois do naszych dni. Refleksje wokół dyskursu historyków o starości w ostatnim ćwierćwieczu*, w: *Ludzie starzy i starość*, t. 1, s. 31–42 oraz trendów demografii historycznej C. Kukło, *Starość i ludzie starzy w badaniach polskiej demografii historycznej*, w: *Dzieciństwo i starość*, s. 13–35.

² S. de Beauvoir, *Starość*, Warszawa 2011; G. Minois, *Historia starości. Od antyku do renesansu*, Warszawa 1995; J.-P. Bois, *Historia starości. Od Montaigne’a do pierwszych emerytur*, Warszawa 1996.

³ Szczegółowo na ten temat np.: B. Adam, *Czas*, Warszawa 2010; A. Bartoszewicz, *Czas w małych miastach. Studium z dziejów kultury umysłowej późnośredniowiecznej Polski*, War-

W niniejszym artykule nie miałam ambicji omówienia całości zjawiska, które wymaga zdecydowanie szerszej zakrojonych badań. Artykuł zawiera jedynie pewne wybrane elementy i niektóre spostrzeżenia, które być może uległyby modyfikacji przy pogłębionej analizie. Omawiam w nim ludzi związanych z Kościołem w Polsce: duchownych oraz personel kościelny (nauczyciele itp.).

Pierwszą grupę stanowią duchowni kapitulni z okresu średniowiecza oraz przełomu średniowiecza i nowożytności. Kapituła wywodząca się z czasów karolińskich początkowo oznaczała jedynie zgromadzenie kanoników służących rozwojowi kultu oraz pomocą arcybiskupowi. Z czasem przybrała charakter korporacji tworzonej przez świecki kler zgromadzony przy katedrze lub kolegiacie, z własną osobowością prawną, niezależnością majątkową, systemem prebendalnym i beneficjami stanowiącymi uposażenie prałatów i kanoników⁴. Kapituła uniejowska, z której danych korzystałam, powstała zapewne ok. 1170 r., należąc tym samym do najstarszych kapituł kolegiackich w archidiecezji gnieźnieńskiej⁵. W okresie średniowiecza i na początku XVI w. istniały w niej 3 prałatury (prepozyt, archidiakon, kustosz) oraz 5 kanonii, a także niższe duchowieństwo, które pominęłam ze względu na bardzo małą liczbę danych.

Kluczowe dla zagadnienia pozostają źródła – ich liczba oraz rodzaj i jakość zachowanych w nich informacji. Pozwalają one m.in. na konstruowanie katalogów duchowieństwa kapitulnego, a także analizę ich kariery, awansu, rekrutacji czy badania prozopograficzne⁶. Ja postanowiłam

szawa 2003; *Czas w kulturze*, oprac. A. Zajączkowski, Warszawa 1988; G.J. Whitrow, *Czas w dziejach. Poglądy na czas od prehistorii po dzień dzisiejszy*, Warszawa 2004.

⁴ Np.: J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1, Gniezno 1883, s. 7–11; A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym. Studium nad rekrutacją i drogami awansu*, Toruń 1995, s. 13–81; J. Szymański, *Kanonikat świecki w Małopolsce od końca XI do połowy XIII w.*, Lublin 1995; S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912.

⁵ A. Jabłońska, *Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005, s. 22–23; S. Librowski, *Kapituły kolegiackie dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, w: *Statuty kapituł kolegiackich dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. S. Librowski, Lublin 1959, s. 6–7.

⁶ Np.: M. Czyżak, *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408–1448*, Poznań 2003; *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Pochodzenie i funkcjonowanie elity kościelnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000; A. Jabłońska, *Kapituła*; J. Korytkowski, *Prałaci*; A. Kowalska-Pietrzak, *Prałaci i kanonicy kapituły łączyskiej do schyłku XV wieku*, Łódź 2004; L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 1–4, Kraków 1852–1853; L. Poniewozik, *Prałaci i kanonicy sandomierscy w okresie średniowiecza*, Toruń 2004; idem, *Prałaci i kanonicy wiśliccy w okresie średniowiecza*, Lublin 2004; A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł*; idem, *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w. Studium prozopograficzne*, t. 1: *Prałaci*, t. 2: *Kanonicy*, Toruń 1991, 1993.

spojrzeć na nie pod kątem wieku osiąganego przez poszczególnych członków kapituły uniejowskiej, choć absolutnie wyjątkowo podawane są lata urodzin, a lata śmierci tylko dla części osób.

Dla próby stworzenia analizy wiekowej prałatów i kanoników konieczne było przyjęcie pewnych założeń. Podstawowy punkt odniesienia, uchwytny według zachowanych informacji, stanowiła aktywność dotycząca kariery duchownego, jak choćby zdobywanie prebend, stanowisk, wypełnianie kolejnych zadań, załatwianie różnych interesów oraz ewentualnie wykształcenie. Często są to daty przybliżone, ponieważ mogą dotyczyć jakiegoś bliżej nieokreślonego okresu przed lub po.

Wiek osiągania kapitulnych prebend, regulowany przez niemieckie postanowienia prawne, wynosił w średniowieczu od 14 po 25 lat. W Polsce trudno znaleźć precyzyjne ustalenia. W praktyce istnieją przykłady otrzymywania prebend w wieku kilkunastu, a nawet 9–10 lat. Oczywiście w części tych przypadków potrzebna była dyspensa. W niektórych miejscach wystarczało już 16, w innych raczej 24 lata⁷. A zatem założyłam, że początek kariery duchownego wymagał osiągnięcia minimum ok. 20 lat życia.

Inny wyznacznik mogłyby stanowić święcenia, a zwłaszcza wymogi wieku, które powinny być spełnione w przypadku uzyskiwania ich poszczególnych stopni, czyli 18, 20, 25 lat⁸. W przypadku kapituły uniejowskiej dane na ten temat często nie istnieją lub są nieprecyzyjne. Ponadto, zdarzało się, że duchowni już posiadający różne stanowiska i urzędy dopiero po pewnym czasie uzyskiwali odpowiednie święcenia lub też traktując prebendy jako kolejne źródło dochodu, nie przywiązywali wagi do święceń, a więc tutaj nie zastosowałam tego punktu odniesienia.

Jeżeli nauka na uczelni poprzedzała karierę w Kościele, brałam pod uwagę, że wpis na studia mógł odbywać się w wieku kilkunastu lat. Nie było usystematyzowanego okresu pobierania nauki. Kolejne etapy kształcenia mogły dotyczyć zarówno nastolatków, jak i dojrzałych mężczyzn. Zakłada się jednak, że wydział sztuk obejmował studentów w wieku 14–20 lat, prawo i medycyna 20–25 lat, a doktorat teologii zdobywano po 35. roku życia⁹. Nauka oraz osiąganie kolejnych stopni wykształcenia również wymagały odpowiedniego czasu – różnego dla różnych osób (jak wynika to z przytaczanych kilku przykładów). Taki okres doliczałam wówczas do okresu działalności w Kościele i ewentualnie poza nim. W grupie

⁷ A. Radzimiński, *Duchowieństwo kapituł*, s. 83–86.

⁸ *Ibidem*, s. 82–89.

⁹ S. Litak, *Historia wychowania*, t. 1: *Do Wielkiej Rewolucji Francuskiej*, Kraków 2010, s. 63.

omawianych przeze mnie osób znalazły się te, których okres aktywności widoczny w zachowanych źródłach wynosił co najmniej ok. 40 lat.

Drugim założeniem, obok aktywności „zawodowej” i wykształcenia, było przesłedzenie wieku, w którym obecnie przechodzi się na emeryturę, a więc ok. 60 lat i powyżej. Natomiast okres ok. oraz ponad 70 lat jest także w XXI w. uznawany za typowy dla starości.

Ważne jest wskazanie punktu odniesienia, cezury oznaczającej starość w omawianych przeze mnie epokach. Według Cezarego Kuklo, znawcy przedmiotu dla okresu staropolskiego „Przyjmuje się na ogół za demografią bieżącą wiek 60 lat jako granicę wieku starczego, zaś ludność powyżej 65 lat określa się zazwyczaj jako ludzi bardzo starych” oraz „Starość na wsi koronnej dla mężczyzn zaczynała się zazwyczaj między 55. a 64. rokiem życia”¹⁰. W średniowieczu także wiek powyżej 60 lat był uznawany za starość, przy czym należy mieć świadomość, iż średni wiek mężczyzn mógł wówczas wynosić tylko 30–35 lat¹¹.

Dane, które stanowiły podstawę do stworzenia poniższej struktury dotyczącej kapituły uniejowskiej oraz wynikających z niej wniosków, pochodzą z prac poświęconych prałatom i kanonikom kapituł polskich autorstwa Marty Czyżak, Anny Jabłońskiej, Anny Kowalskiej-Pietrzak, Leszka Poniewozika, Andrzeja Radziwińskiego. W monografiach tych zamieszczone zostały szczegółowe biogramy poszczególnych postaci, zawierające uszeregowane informacje dotyczące ich pochodzenia, wykształcenia, kariery oraz działalności w Kościele i poza nim. Z tego też powodu nie budowałam w artykule od nowa tego typu opracowań, lecz wykorzystałam już istniejące jako bazę danych do dalszych dywagacji, przeprowadzanych pod kątem zjawiska starości. Przedstawiany w dalszej części obraz poszczególnych postaci nie zawsze zawiera te same elementy. Różny jest także poziom ich szczegółowości. Niemożliwe było również stworzenie jednolitego dla wszystkich schematu czy też tabelki. Wynika to z możliwości bazy źródłowej, która niekiedy jest dość ograniczona. Z powodu braków źródłowych często występuje także brak precyzyjnych określeń dotyczących wieku, okresu, czasu. W pewnych przypadkach więcej przydatnych szczegółów z życia danej postaci dostarczyły inne opracowania, przede wszystkim biogramy znajdujące się w *Polskim Słowniku Biograficznym* oraz monografiach Jana Korytkowskiego, jak również opracowaniach genealogicznych Alicji Szymczakowej¹².

¹⁰ C. Kuklo, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 376.

¹¹ G. Myśliwski, *Starość i długowieczność w Polsce do połowy XVI w. na tle porównawczym*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2001, 49, 3, s. 180, 171, szczegółowo na ten temat: s. 169–197.

¹² Szczegółowe dane dotyczące wykorzystanej bibliografii zawierają dalsze przypisy.

Wiadomości dotyczące przedstawianych w artykule prałatów i kanoników zostały pogrupowane według następującej zasady: stanowisko w Uniejowie, data urodzenia, wykształcenie, lata i długość kariery oraz lata, okresy (niekiedy także rodzaje) aktywności w relacji do wieku, data śmierci, wiek osiągnięty w jej momencie. Jest to maksymalny zestaw, stosowany w zależności od istniejących danych.

Grupa reprezentująca średniowieczną kapitułę uniejowską przedstawia się następująco:

Prałaci:

1. Śmierć w wieku ok. i powyżej 70 lat:

– Rafał ze Skawiny s. Michała h. Doliwa, prepozyt. Urodzony ok. 1400 r.; 1422 – wpis na uniwersytet krakowski. Kariera: przed 1430–1469, czyli trwająca ok. 40 lat; aktywność na różnych polach nie zależała od wieku i wciąż pozostawała wysoka, także w ostatnich latach życia. Zmarł 30 IV 1469 r., mając, według niektórych źródeł, 70 lat¹³.

– Sławnik z Radziątkowa s. Pawła, archidiakon. Kariera: przed 1405–1454, czyli trwająca ok. 50 lat; musiał więc mieć ok. 70 lub więcej lat w chwili śmierci; największa aktywność widoczna jest od drugiej połowy lat trzydziestych do początku lat pięćdziesiątych XV w., czyli w okresie dojrzałym i starości, choć w okresie wcześniejszym był na soborze w Konstancji. Zmarł w 1454 r., odbywając jeszcze w 1451 r. podróżę w interesach kapituły¹⁴.

– Stanisław z Sieradzie s. Zdziebora h. Zabawa, archidiakon. 1444 – wpis do Akademii Krakowskiej. Kariera: 1446–1495, czyli trwająca ok. 50 lat; musiał więc mieć około 70 lub więcej lat w chwili śmierci; największa aktywność widoczna od lat pięćdziesiątych do siedemdziesiątych XV w., choć także w latach osiemdziesiątych i na początku lat dziewięćdziesiątych wciąż podejmował różne zabiegi oraz pełnił rozmaite funkcje i zadania. Zmarł ok. 1495 r.¹⁵

¹³ Data śmierci i lata życia – <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/rafal-ze-skawiny-skawinski-h-doliwa> [dostęp: 14 I 2017]. Całość danych dotyczących pochodzenia, życia i działalności – A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 110–112. Tutaj także szczegółowe odniesienia do źródeł i literatury naukowej. Podobnie w przypadku dalszych postaci – odniesienie do poszczególnych biogramów zawartych w opracowaniu stanowi odniesienie do szczegółowej bazy bibliograficznej.

¹⁴ J. Korytkowski, *Prałaci*, s. 541. Całość danych: A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 125–127; A. Szymczakowa (rec.), *Anna Jabłońska, Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005, ss. 219, *Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej*, „Rocznik Łódzki” 2005, 52, s. 296.

¹⁵ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 127–129.

2. Śmierć w wieku ok. i powyżej 60 lat:

– Alberyk/Jałbrzyk z Modlnej s. Stanisława h. Jastrzębiec, prepozyt. Kariera: przed 1393–1431, czyli trwająca ok. 38 lat; musiał mieć więc około lub ponad 60 lat w chwili śmierci; największa aktywność obejmuje lata od początku XIV w. i w kolejnych dziesięcioleciach, dotycząc różnych delikatnych zadań, w tym wymagających podróży – jeszcze w 1430 r. był zaangażowany w jedno z nich; schyłek życia w tym wypadku absolutnie nie oznaczał wycofywania się¹⁶. Data śmierci budzi wątpliwości – nastąpiła zapewne ok. 27 X 1431 r., choć niektórzy podają również okres przed 9 VIII 1431 r. lub rok 1430¹⁷.

– Andrzej ze Stróży, archidiakon. Kariera: 1442–1485, czyli trwająca ok. 43 lat, a więc w chwili śmierci mógł mieć ponad 60 lat; największa aktywność widoczna w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XV w., czyli w pełni sił, potem daje się dostrzec stabilizacja i brak nowych inicjatyw. Zmarł przed 21 VII 1485 r.¹⁸.

– Jan Kraska z Niniewa i Drażna s. Mrocza h. Grzymała, archidiakon; magister Akademii Krakowskiej w 1459 r. Kariera w okresie 1474–1498, czyli trwająca ok. 24 lat; biorąc pod uwagę stopień naukowy i datę jego uzyskania, można przypuszczać, że w chwili śmierci miał ponad 60 lat; aktywność – od owego 1474 r. do końca życia, jeszcze latem 1497 r. załatwiał swoje sprawy finansowe, w tym ubiegał się o zwrot kosztów za delegację do arcybiskupa Fryderyka Jagiellończyka z roku poprzedniego. Zmarł w 1498 r.¹⁹.

– Wawrzyniec Grodzicki s. Jakuba h. Nałęcz, prepozyt. 1478 – stopień magistra Akademii Krakowskiej, następnie studia za granicą i uzyskanie stopnia doktora medycyny. Kariera: 1487–1515; mogła więc trwać ok. 28 lat; biorąc pod uwagę okres zdobywania wykształcenia, mógł mieć w chwili śmierci ok. 60 lat; aktywność równomierna w okresie kariery. Ostatnia wiadomość z 1515 r. dotyczy jego rezygnacji z kanonii gnieźnieńskiej, natomiast P. Mrozowski w swojej pracy datuje jego nagrobek w katedrze poznańskiej na ok. 1512 r. i podaje jako datę śmierci 29 I 1512 r.²⁰.

Kanonicy:

1. Śmierć w wieku ok. i powyżej 70 lat:

¹⁶ *Ibidem*, s. 103–105.

¹⁷ *Ibidem*, s. 104; M. Czyżak, *op. cit.*, s. 332; L. Królik, *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII w.*, Warszawa 1990, s. 184; J. Korytkowski, *Pralaci*, t. 3, s. 35.

¹⁸ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 121.

¹⁹ J. Korytkowski, *Pralaci*, t. 2, s. 360–361; A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 122–123; A. Szymczakowa (rec.), s. 296.

²⁰ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 115; P. Mrozowski, *Polskie nagrobki gotyckie*, Warszawa 1994, s. 221–222.

– Andrzej z Łuczyc/Krakowa s. Jakuba h. Stary Koń (s. Sułka z Niedźwiedzia według A. Szymczakowej). Kariera: 1298–1354, czyli trwająca ok. 56 lat, a więc w chwili śmierci musiał mieć ponad 70 lat; aktywność najbardziej widoczna od początku XIV w. do lat trzydziestych włącznie, a więc w okresie pełni sił i dojrzałości. Śmierć nastąpiła między 6 IV 1354 r. a 24 VII 1357 r., dokładna data nieznana²¹.

– Dobrogost z Krzyżanowa s. Marcina. Kariera: 1444–1493, czyli trwająca ok. 50 lat, a więc w chwili śmierci mógł mieć ok. lub ponad 70 lat; największa aktywność przypadała na lata czterdzieste i pięćdziesiąte XV w., czyli na okres pełni sił. Ostatnia wiadomość dotyczy roku 1493²².

– Jakub z Miszewa s. Jaszczolda h. Lubicz. Kariera: 1391–1446, czyli trwająca ok. 55 lat, a więc w chwili śmierci mógł mieć ponad 70 lat; największa aktywność widoczna w latach przełomu XIV i XV w. oraz do lat trzydziestych XV w. Ostatnich kilka lat rysuje się jako zdecydowane uspokojenie. Zmarł 23 IV 1446 r.²³.

– Jakub z Kowalewic s. Stanisława. 1434 – wpis do Akademii Krakowskiej. Kariera: 1436–1491/1492, czyli trwająca ok. 55 lat, a więc, biorąc pod uwagę wykształcenie, w chwili śmierci mógł mieć ponad 70 lub nawet ok. 80 lat; największa aktywność widoczna od drugiej połowy lat trzydziestych po połowę osiemdziesiątych XV w., czyli w okresie pełni sił, dojrzałości i początku starości. Ostatni okres paru lat wygląda na zdecydowanie spokojniejszy. Zmarł na przełomie 1491 i 1492 r.²⁴.

– Jan z Niewiesza s. Chebdy h. Pomian. Kariera: 1406–1454, czyli trwająca ok. 48 lat, a więc w chwili śmierci mógł mieć ok. 70 lat; bardzo duża aktywność na różnych polach widoczna na przestrzeni całej kariery. Zmarł w 1454 r., według A. Szymczakowej między 21 X a 17 XI²⁵.

– Mikołaj Głębocki s. Boguchwała h. Łódzia. Kariera: 1414–1468, czyli trwająca ok. 54 lat, a więc w chwili śmierci mógł mieć ponad 70 lat; największa aktywność, także w otoczeniu papieża i polskich arcybiskupów, widoczna od 1417 r. do początku lat sześćdziesiątych XV w. Ostatnich parę lat wydaje się uspokojeniem. Zmarł 27 VII 1468 r.²⁶.

²¹ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 138–139; A. Radziwiński, *Pralaci i kanonicy*, t. 1, s. 61–63; A. Szymczakowa (rec.), s. 297.

²² A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 141–142.

²³ *Ibidem*, s. 147–148; A. Kowalska-Pietrzak, *Pralaci i kanonicy*, s. 228–230; A. Radziwiński, *Pralaci i kanonicy*, t. 1, s. 88–90.

²⁴ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 151–152.

²⁵ *Ibidem*, s. 155–157; A. Kowalska-Pietrzak, *Pralaci i kanonicy*, s. 251–256; P. Mrozowski, *op. cit.*, s. 256; J. Nowacki, *Jan Chebda*, w: *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: PSB], t. 3, Kraków 1937, s. 268–269; A. Radziwiński, *Pralaci i kanonicy*, t. 2, s. 76–78; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*, Łódź 1998, s. 159–162.

²⁶ M. Czyżak, *op. cit.*, s. 363–364; S. Hain, *Mikołaj Głębocki*, w: PSB, t. 8, Wrocław 1959, s. 110–111; A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 168–170; J. Korytkowski, *Pralaci*, t. 2, s. 66–67.

– Mikołaj Bedleński. Kariera: 1485–1523, czyli trwająca ok. 38 lat; aktywność najbardziej widoczna od lat dziewięćdziesiątych XV w. do początku dwudziestych XVI w., czyli w okresie pełni sił. Zmarł w 1540 r., więc mógł mieć wówczas ok. lub ponad 70 lat²⁷.

– Mikołaj Czepiel s. Mikołaja, dopuszczony do h. Korab. 1472 – bakałarz, wykształcenie zdobywane w Polsce i we Włoszech do 1488 r. Kariera: w latach 1461 (w wieku 19 lat) – 1514, czyli ok. 53 lat; największa aktywność, także międzynarodowa, widoczna od lat siedemdziesiątych XV w., czyli od dojrzałości prawie po koniec życia, choć w ostatnich paru latach widocznych jest nieco mniej zajęć. Urodzony ok. 1442 r., zmarł 30 IV 1518 r., a więc w wieku 76 lat (75 lat i 5 miesięcy)²⁸.

– Mikołaj Pieniążek z Witowic i Węchadłowa s. Mikołaja h. Jelita. Kariera: 1378–1432, czyli trwająca ok. 54 lat, a więc w chwili śmierci mógł mieć ponad 70 lat; największa aktywność, także międzynarodowa, od drugiej połowy lat siedemdziesiątych XIV w. do pierwszej połowy lat dwudziestych XV w. W ostatnich kilkunastu–kilku latach życia widoczne stopniowe uspokojenie. Zmarł między 16 V a 4 VI 1432 r., według L. Poniewozika „30 V zapewne 1432 r.”²⁹.

2. Śmierć w wieku ok. i powyżej 60 lat:

– Jakub z Sienna s. Dobiesława h. Dębno. Kariera: 1436–1480, czyli trwająca ok. 44 lat, a więc w chwili śmierci mógł mieć ponad 60 lat; największa aktywność widoczna od lat czterdziestych XV w. jej ukoronowaniem było uzyskanie arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w 1474 r., czyli 6 lat przed śmiercią – jako zarządca archidiecezji wykazał się aktywnością i gospodarnością; był również mecenasem i znawcą sztuki, także włoskiej, która w Polsce stanowiła nowość. Zmarł 4 X 1480 r.³⁰.

– Jakub Kot z Dębna s. Macieja h. Doliwa. 1437 – wpis do Akademii Krakowskiej. Kariera: 1440–1478, czyli trwająca ok. 38 lat, a więc w chwili śmierci mógł mieć ok. lub ponad 60 lat; największa aktywność widoczna od lat czterdziestych po pierwszą połowę lat sześćdziesiątych XV w., czyli w pełni sił. Ostatnich 10 lat życia wskazuje na znaczne uspokojenie stylu życia, choć nie charakteru Jakuba. Zmarł 14 V 1478 r.³¹.

²⁷ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 172–173.

²⁸ H. Barycz, *Mikołaj Czepiel*, w: PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 331–332; A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 173–175; J. Korytkowski, *Prałaci*, t. 1, s. 182–186; A. Szymczakowa (rec.), s. 297.

²⁹ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 175–177; L. Poniewozik, *Prałaci i kanonicy sandomierscy*, s. 271–274; F. Sikora, *Mikołaj Pieniążek*, w: PSB, t. 26, Wrocław 1981, s. 101–102.

³⁰ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 144–145; F. Kiryk, *Jakub z Sienna*, w: PSB, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 364–367; J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od r. 1000 aż do r. 1821*, t. 2, Poznań 1888, s. 388–445.

³¹ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 148–151; J. Korytkowski, *Prałaci*, t. 2, s. 310–315.

– Maciej z Koła s. Marcina. Wykształcenie w Pradze i Krakowie – 1395–1408, wieloletni uczonej Akademii. Kariera duchowna: 1408–1440, czyli trwająca ok. 32 lat; biorąc pod uwagę, że w 1395 r. był bakałarzem, w chwili śmierci mógł mieć ponad 60–70 lat. Zmarł po 11 VII 1440 r.³².

– Marcin z Niechanowa s. Wojciecha, doktor dekretów – 1459. Kariera 1459–1492, czyli trwająca ok. 33 lat; biorąc pod uwagę wykształcenie, w chwili śmierci mógł mieć ok. 60 lat; największa aktywność widoczna od 1459 r. do początku lat osiemdziesiątych XV w. (przynajmniej częściowo wywołana zabójstwem brata dokonanego przez Jakuba Kota, którego próbował w związku z tym pozbawić prebend oraz przejąć je po jego śmierci), czyli w okresie pełni sił; ostatnich 10 lat wydaje się wyraźnie spokojniejszych. Zmarł 3 VI 1492 r.³³.

– Stanisław z Sobniowa s. Jana h. Strzemię. 1403 – wpis do Akademii Krakowskiej, 1411 mgr artium. Kariera 1413–1454, czyli trwająca ok. 41 lat; biorąc pod uwagę datę wpisu, w chwili śmierci mógł mieć ok. lub ponad 60 lat; największa aktywność widoczna od drugiej dekady XV w. oraz w latach dwudziestych–czterdziestych, czyli w okresie pełni sił i dojrzałości. Zmarł przed 20 XII 1454 r. A. Radziwiński podaje datę jego śmierci między 27 IX 1454 a 9 I 1455 r.³⁴.

– Tomasz Strzępiński s. Prandoty h. Prus. 1420 – bakałarz, 1427 magister sztuk wyzwolonych, następnie nauka we Włoszech. Kariera: 1432–1460, czyli trwająca ok. 28 lat; aktywność – widoczny jako początkowy, bardzo zajęty, rok 1436, następne dekady poświęcone działalności na wielu płaszczyznach ukoronowane biskupstwem krakowskim uzyskanym w latach 1455–1456 (czyli w wieku 57–58 lat). Urodzony w 1398 r., zmarł w 1460 r., a więc w wieku 62 lat³⁵.

– Zbylut z Urbanowa s. Piotra. Kariera: 1416–1458, czyli trwająca ok. 42 lat, a więc w chwili śmierci mógł mieć ponad 60 lat. Zmarł w 1458 r.³⁶.

Wśród członków kapituły znalazła się również grupa, która osiągnęła wiek ok. i ponad 50 lat. W świetle danych, które udało się zebrać, być może należało do niej 6 prałatów³⁷ i 10 kanoników³⁸. W tej grupie okres działalności lub przeznaczony na wykształcenie i karierę wynosił 30 – ponad 30 lat i siłą rzeczy obejmował okres pełni sił i dojrzałości.

³² A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 163; M. Kowalczyk, *Maciej z Koła*, w: PSB, t. 19, Wrocław 1974, s. 20–21.

³³ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 164–166; J. Korytkowski, *Prałaci*, s. 94–96.

³⁴ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 184–186; A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 137–139.

³⁵ M. Czyżak, *op. cit.*, s. 398–399; A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 191–193; J. Korytkowski, *Prałaci*, t. 4, s. 27–38.

³⁶ A. Jabłońska, *Kapituła*, s. 198.

³⁷ *Ibidem*, s. 105–110, 112–113, 116–118.

³⁸ *Ibidem*, s. 137–138, 142, 157–161, 167–168, 170–172, 177–178, 189–190, 195–197.

W kapitule uniejowskiej udało się odnaleźć w źródłach 32 prałatów³⁹. Wśród nich 3 być może osiągnęło wiek ok. i ponad 70 lat, 4 ok. i ponad 60 lat. A zatem grupa w wieku ok. i ponad 60 lat liczyłaby 7 osób na przestrzeni wielu dziesięcioleci.

Natomiast wśród 69 zidentyfikowanych kanoników⁴⁰ 9 być może osiągnęło wiek ok. i powyżej 70 lat, 7 ok. i powyżej 60 lat. Tak więc grupa wiekowa ok. i powyżej 60 lat byłaby tworzona przez 16 osób na przestrzeni wielu dziesięcioleci.

W tej grupie najstarszych prałatów i kanoników ich aktywność na różnych polach była widoczna na przestrzeni od powyżej 20 lat do powyżej 50 lat. Trzeba przy tym pamiętać, że nie istniała możliwość przejścia na emeryturę i stąd wynikała dożywotnia obecność na płaszczyźnie „zawodowej”. Ponadto, aktywność widoczna m.in. jako posiadanie prebend, pełnienie różnych zadań, wykształcenie i nauka mogły zależeć nie tylko od wieku danej osoby, lecz również od wsparcia pod postacią posiadanych przez nią koneksji rodzinnych, znajomości, korzystnego momentu, umiejętności dbania o własne interesy. Dane dotyczące członków kapituły pozwalają jednak m.in. na określenie relacji między poszczególnymi etapami życia oraz przede wszystkim korelacji wieku i aktywności. Andrzej Radziwiński przeprowadził analizę ukazującą wiek, w którym prałaci kapituły płockiej obejmowali w niej swoją pierwszą godność tego typu. Najliczniejszą grupę stanowili ci, którzy osiągnęli to w wieku 30–50 lat, nieco mniejszą ci duchowni, którzy reprezentowali przedział od 30 lat. Najmniej liczni byli ci duchowni, którzy uzyskali pierwszą prałaturę w wieku powyżej 50 lat⁴¹.

Było to środowisko tworzone tylko przez mężczyzn, którzy w porównaniu z innymi członkami społeczeństwa cieszyli się relatywnie dobrymi i bardzo dobrymi warunkami bytowymi, przy czym niektórzy z nich należeli do ówczesnych elit. Mężczyźni ci nie byli także narażeni na niebezpieczeństwa związane z walką lub wyczerpującą i niekiedy niebezpieczną

³⁹ W świetle uwag A. Szymczakowej do stanu przedstawionego w monografii A. Jabłońskiej, *Kapituła* – A. Szymczakowa (rec.), s. 298 – należałoby od liczby 32 odjąć archidiacona Sławnika z Charchowa oraz dodać prepozyta Iwana wzmiankowanego w 1339 r. Natomiast wspomniany w monografii Feliks Naropiński nie został wzięty pod uwagę ze względów chronologicznych, tak więc ostateczna liczba wynosi 32.

⁴⁰ Maciej Dryja (m.in. dziekan poznański, kanonik gnieźnieński, włocławski), zaliczony przez A. Szymczakową (rec.), s. 298 do grona kanoników, zabiegał przez dłuższy czas o prebendę uniejowską, m.in. prowadząc o nią spór ze Stanisławem z Niewiesza po śmierci Kielcza, po rezygnacji Jana s. Mikołaja z Młodawina, ale prawdopodobnie nie objął tego stanowiska – materiały autorki na temat kariery Macieja pochodzące z rękopiśmiennych i drukowanych źródeł zawierające ok. dwustu kilkudziesięciu wzmianek.

⁴¹ A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 28–32.

pracą fizyczną. Powyższe uwarunkowania mogły wpływać pozytywnie na długość życia. W środowisku tym nie było również kobiet umierających w połogu, nie występowała też śmierć niemowląt i dzieci, co sprawiło, że średnia wieku mogła być wyższa.

Przedstawione sylwetki stanowią jedynie przykłady mówiące nieco o starości w okresie, gdy do mierzenia i oznaczania czasu, dotyczącego zwłaszcza poszczególnych jednostek, nie przykładano aż takiej wagi i gdy jego liczenie nie było zbyt precyzyjne. Nie podjęłam żadnej próby stworzenia jakiegokolwiek statystyki, ponieważ ze względu na zbyt małą ilość informacji byłaby ona obciążona dużym marginesem błędu: nie wiadomo, ile osób w omawianym okresie tworzyło kapitułę, nie wiadomo, ile spośród nich osiągnęło odpowiedni wiek. Trudno dokładnie określić nawet wiek poszczególnych członków kapituły – oprócz wyjątków przedstawione obliczenia podawane są w przybliżeniu.

Do kapituły uniejowskiej należały osoby, które dożyły starości, reprezentujące różne kręgi – od lokalnego po najwyższe duchowieństwo. Wiele z nich działało jednocześnie na innych polach, na co pozwalała praktyka kumulacji beneficjów. Wśród posiadaczy urzędów kapituły uniejowskiej, którzy tworzyli grupę ok. i powyżej 60. oraz 70. roku życia znalazły się jednostki często wybitne, ambitne, działające na wielu różnych płaszczyznach życia Kościoła, a także polityki świeckiej, w otoczeniu papieży, królów i arcybiskupów polskich (np. Wyszota z Górki, Mikołaj Głębocki), kosmopolici, dyplomaci, tworzący krąg intelektualistów i pierwszych humanistów polskich, sami także pełniący najwyższe stanowiska, jak Tomasz Strzypiński czy Stanisław Sobniowski.

Tak więc w tym wypadku widoczna jest pozytywna strona starości, oznaczająca w ogólnym rozrachunku zazwyczaj urzędy, godności, odpowiedzialne funkcje, zadania, czyli osiągnięcie pozycji i prestiżu w swoim środowisku.

Drugą grupę rozpatrywaną w artykule stanowią XVII-wieczni duchowni parafialni oraz parafialny personel kościelny pochodzący z terenu archidiakonatu gnieźnieńskiego. Parafia stanowiła niezwykle ważny element struktury Kościoła ze względu na fakt, iż miała do czynienia z najszerszymi, podstawowymi grupami ludności na wsi i w mieście. Dlatego też powinna ona spełniać wiele różnych funkcji – oprócz religijnych, także społeczne, oświatowe i kulturalne⁴². Parafią zarządzał i opiekował się pleban, niekiedy także wikariusze lub komendariusze. Byli w niej również zatrudniani rektorzy szkół, kantorzy, organiści, dzwonnicy, kościelni.

⁴² Szczegółowo S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin 2004.

W przeciwieństwie do średniowiecznych członków kapituły, dla XVII-wiecznych parafii istnieją już księgi wizytacyjne, zawierające różne szczegóły, dające możliwość bardziej bezpośredniego oglądu sytuacji.

Pewne wskazówki dotyczące funkcjonowania ludzi w starszym wieku można znaleźć właśnie w kręgu personelu kościelnego, w tym pracujących w szkole parafialnej. I tak: rektorem szkoły w Liścu w początkach XVII w. był „Jakub bardzo stary”. Ponieważ w tej parafii i szkole nie zatrudniano kantora, więc na nim spoczywał także obowiązek zadbania o śpiew w kościele – zatrudniał w tym celu pewnych, pomagających mu młodzieńców. Oznaczało to właściwe wypełnianie obowiązków. Dostał też za swoją pracę uposażenie⁴³.

Tymczasem w szkole w Dziekanowicach mieszkał jej minister Błażej Mielżyński, żonaty i *senex*, który jednak nie miał żadnej płacy i żył z własnej pracy⁴⁴. Niestety, nie wiadomo, co oznaczało to stwierdzenie, skoro jego obowiązkiem było nauczanie. Być może po prostu obrabiał jakiś kawałek pola przynależny szkole lub parafii, co pozwalało mu przetrwać. W każdym razie sytuacja owego starca była nie do pozazdroszczenia. Miał co prawda swoje miejsce, posiadał też dom, ale prawdopodobnie cierpiał niedostatek i musiał ciężko pracować.

Także na początku XVII w. w Dzwonowie co prawda nie istniał budynek szkoły, ale wciąż był tam jej minister – *senex iam decrepitus* (starzec już zgrzybiały/sterany). Wciąż też wykonywał obowiązki kantora, w których pomagał mu pewien młodzieniec z tegoż Dzwonowa⁴⁵.

Z kolei dwadzieścia parę lat później w Pawłowie, w szkole wymagającej reperacji, mieszkał jej rektor, określony jako żonaty i *senex*. Miał on także „wyrośniętego” syna (co także może wskazywać na wiek rektora), pomagającego mu w jego obowiązkach. Jak stwierdzono, ów rektor „od dawna” pracował w tym kościele⁴⁶.

Pewne wskazówki co do wieku dają także lata przepracowane w kościele parafialnym. Wiadomo, że niejaki Maciej Chodziecki, kantor z Kcyni, pełnił tę funkcję co najmniej między 1635 a prawdopodobnie 1672 r., co oznacza minimum 37 lat. Wojciech, rektor szkoły z Jarząbkowa w 1609 r., zajmował to stanowisko podobno od 30 lat. W Trzemesznie *reverendus* Jakub Skubaczewski, bakałarz sztuk wyzwolonych, rektor tam-

⁴³ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie [dalej: AAG], Akta Konsystorza Generalnego, Wizytacja archidiakonatu gnieźnieńskiego Wincentego de Seve 1608–1609, sygn. E 40, [dalej: ACons, E 40], k. 90.

⁴⁴ *Ibidem*, k. 170v.

⁴⁵ *Ibidem*, k. 183.

⁴⁶ AAG, ACons, Wizytacja archidiakonatu gnieźnieńskiego Adama Leśniewskiego (bez dekanatu konińskiego) 1632–1633, sygn. E 2b, s. 33.

tejszej szkoły działał przynajmniej między 1621 a 1649 r., czyli minimum 28 lat. W Gnieźnie, w parafii św. Piotra i Pawła, niejaki Tomasz pracował jako rektor szkoły przynajmniej między 1619 a 1645 r., więc ok. 26 lat, a w parafii św. Michała rektor Adam ok. 25 lat (przynajmniej między 1673 a 1698 r.). Około 25 lat (1673–1698) działał w Kcyni jako bakałarz i notariusz Wawrzyniec Juliński. W tymże samym mieście w podobnym okresie, ok. 24 lat (przynajmniej między 1664 a 1688 r.), pracował Stanisław Kotulski, bakałarz szkoły i dzwonnik⁴⁷.

A zatem lata pracy nauczycieli i kantorów wynosiłyby przynajmniej 37–24 lata, co oznaczałoby, że byli to ludzie w wieku minimum powyżej 40 i powyżej 50 lat. Nie wiadomo też, czy wymienione miejsca były jedyne, w których pracowali. Okres ich pracy i być może życia byłby wówczas jeszcze dłuższy. Tymczasem średni wiek nauczyciela pracującego na Śląsku w XVII w. ustalono na ok. 40 lat⁴⁸. W tej sytuacji przywoływane przykłady wskazywałyby na reprezentantów starszej, niż przeciętna, grupy wiekowej.

W tym przypadku „starość” stanowi określenie relatywne. Podobnie zresztą, jak słowa typu: bardzo stary, starzec, starzec zgrzybiały, od dawna pracujący, charakteryzujące opisywanych nauczycieli. Nie wiadomo bowiem, ile tak naprawdę mogli mieć oni lat i czy był to wiek, czy także/lub tylko ich stan psychofizyczny. Niemniej jednak podkreślenie faktu starości, dawności musiało wpływać z tego, iż odróżniali się oni na tle innych i że stanowili wyjątki. Ich sytuacja materialna i poziom życia u jego schyłku były różne. Cechą wspólną pozostawało niezmiennie wykonywane obowiązków i zapewne niekiedy ciężka praca mimo wieku i związanych z nim trudności. Ludzie tworzący personel kościelny posiadali również jakiś dom, rodzinę, zajmowali miejsce, czasem znaczące, w swojej społeczności.

Najważniejsi w parafii byli jednak oczywiście duchowni stojący na jej czele, od których zależało funkcjonowanie duszpasterskie oraz administracyjne i majątkowe. W XVII-wiecznych księgach wizytacyjnych zachowały się opisy plebanów w tzw. podeszłym wieku⁴⁹. I tak w Wągrowcu od 1571 r., a więc od ok. 38 lat (licząc według odbywanej wizytacji) zwierzchnikiem był Bartłomiej Grabonius, czyniący rezydencję przy kościele. Niewiele jednak z niej wynikało, ponieważ pleban był już *senicu-*

⁴⁷ A. Jabłońska, *Funkcje społeczne parafii archidiakonatu gnieźnieńskiego w XVII wieku*, Kielce 2013, s. 248, 234, 240, 229, 238, 248 – tu szczegółowe odniesienia źródłowe.

⁴⁸ W. Ostrowski, *Wiejskie szkolnictwo parafialne na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku (w świetle wizytacji kościelnych)*, do druku przygotował K. Matwijowski, Wrocław 1971, s. 66–67.

⁴⁹ W artykule podawane są jedynie przykłady, nie stanowi on przekroju całości.

lus, poważnie niedołężny i chory/słaby. Przekazał więc swoje obowiązki trzem wikariuszom. Ci jednak nie potrafili ich właściwie wypełniać, a przede wszystkim zachowywali się skandalicznie – byli pijakami, odwiedzali karczmę i żyli w konkubinacie. Pleban jednak nie reagował na ich zachowanie⁵⁰.

We Wszaradowie stary (*senex*) pleban, Łukasz Kcyński, co prawda rezydował przy kościele, miał właściwy ubiór i tonsurę oraz brewiarz, ale m.in. niedbale wypełniał swoje obowiązki liturgicznie, nie znał także właściwego ceremoniału rzymskiego, nie umiał odpowiedzieć na zadawane pytania. Bez indultu sprawował także liturgię w kościele sprofanowanym przez pochówek heretyka. Ponadto, był także nieokrzesany i brudny/nędzny⁵¹.

Jego kolega z Samokłesk, określony jako „podeszły w latach”, a mający 60 lat, podobnie czynił rezydencję, ale niewiele dobrego z tego wynikało. Pleban bowiem wykazywał duże braki w administrowaniu swoim kościołem i opiece nad parafianami. Nigdy nic nie czytał, nie znał ceremoniału. Nie dbał również o budynki i o pracujących w gospodarstwie ludzi. Określono go jako gnuśnego i niechlujnego. Co więcej, był pijakiem, który codziennie upijał się i przesiadywał z innymi w karczmie, gdzie też notorycznie wywoływał sprzeczki⁵².

W przeciwieństwie do niego pleban w Pawłowie, także określony jako *senex*, starał się odpowiednio wypełniać swoje obowiązki. Nie wykazywał jednak żadnej troski o stan budynku i ozdobę kościoła, jak również o inne budynki. Ponadto, nigdy nie czytał, był nieokrzesany, nie miał też odpowiedniej wiedzy, m.in. na temat obowiązującego ceremoniału mszy. Mimo że zachowywał tonsurę i wymagany strój, to jednak opisano go jako brudnego⁵³.

Zdecydowanie gorzej przedstawiała się sytuacja w przypadku plebana w Licheniu, którego opisano dość szczegółowo jako starca i pijaka, głupiego/nieprzyzwoitego, brudnego, nieokrzesanego. Wskazano także na jego stan zdrowia – miał trzęsącą się rękę oraz był przygłuchy. W jego parafii zachodziło wiele nieprawidłowości, w tym niewłaściwie odprawiano nabożeństwa i niewłaściwie administrowano sakramentami⁵⁴.

Plebanem w Dębnie był chorowity „starzec wiekowy”, szlachcic, rezydujący tu od 23 lat. Nie miał żadnego wikariusza. Wypełniał jednak

⁵⁰ AAG, ACons, E 40, k. 53v–54, 55–56.

⁵¹ *Ibidem*, k. 69v–70v.

⁵² *Ibidem*, k. 71–72.

⁵³ *Ibidem*, k. 166–167v.

⁵⁴ *Ibidem*, k. 231–232v.

swoje obowiązki liturgiczne i duszpasterskie. Miał wygodny dom, jednakże nie dbał ani o kościół, ani o jego wyposażenie. Co więcej, prowadził życie rodzinne – mieszkała z nim pewna kobieta i ich syn⁵⁵.

Tak więc przywoływane teksty źródłowe z XVII w. dotyczące plebanów zawierają rozmaite informacje mówiące o ówczesnej starości. Między innymi jest to bardzo cenna, jednoznaczna wskazówka, według której 60 lat oznaczało podeszły wiek. Niekiedy wspominało o stanie zdrowia i symptomach chorób, będących prawdopodobnie wynikiem wieku.

Wskazywano także na cechy, które, przynajmniej częściowo, mogły wynikać ze starości. Duchowni w podeszłym wieku często byli zaniedbani, gnuśni, obojętni, także wobec spraw parafii. Niekiedy nadużywali alkoholu. Brakowało im właściwej wiedzy. Nawet jeżeli próbowali wypełniać swoje obowiązki, to i tak nie zawsze potrafili sprostać nowym wymaganiom, o czym świadczy nieznanostwo ceremoniału rzymskiego. Pojawiała się także niemożność lub brak chęci zajmowania się wszystkimi dziedzinami, za które byli odpowiedzialni.

Z powyższego wynika więc, że podeszły wiek wpływał na sposób wykonywania obowiązków, jak również na stosunek do współpracowników, przełożonych oraz parafian. Był on postrzegany przede wszystkim w kontekście aktywności i przydatności w pracy – do tzw. defektów parafii zaliczano starość i jej skutki, takie jak choroba i niedołęstwo.

Przywoływane przykłady z epoki przedrozbiorowej o starości często mówią w sposób pośredni lub enigmatyczny. Niemniej jednak pozwalają na wyciągnięcie pewnych wniosków dotyczących cezur wieku, kryteriów, cech, typów, postrzegania, oceny, znaczenia i wartości tego ostatniego etapu życia z ówczesnego i obecnego punktu widzenia. Starość miała rozmaite oblicza, zależne od płci, przynależności stanowej, pozycji elit, wykonywanej pracy, a więc także od wynikających z nich warunków życia. Mogła oznaczać bardzo różną sytuację i status – od wysokiej pozycji po niedołęstwo, ciężką pracę i brak odpowiedniego zabezpieczenia.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie:

Akta Konsystorza Generalnego: Wizytacja archidiakonatu gnieźnieńskiego Wincen-
tego de Seve 1608–1609, sygn. E 40.

Wizytacja archidiakonatu gnieźnieńskiego Adama Leśniewskiego (bez dekanatu ko-
nińskiego) 1632–1633, sygn. E 2b.

⁵⁵ *Ibidem*, k. 242–243.

Opracowania

- Adam B., *Czas*, Warszawa 2010.
- Bartoszewicz A., *Czas w małych miastach. Studium z dziejów kultury umysłowej późnośrednio-wiecznej Polski*, Warszawa 2003.
- Barycz H., *Mikołaj Czepiel*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 4, Kraków 1938.
- Beauvoir S. de, *Starość*, Warszawa 2011.
- Bois J.-P., *Historia starości. Od Montaigne'a do pierwszych emerytur*, Warszawa 1996.
- Czas w kulturze*, oprac. A. Zajączkowski, Warszawa 1988.
- Czyżak M., *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408–1448*, Poznań 2003.
- Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowoczesnej. Pochodzenie i funkcyjnowanie elity kościelnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000.
- Dzieciństwo i starość w ujęciu historyków*, red. A. Obara-Pawłowska, M. Kołacz-Chmiel, Lublin 2016.
- Hain S., *Mikołaj Głębocki*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, Wrocław 1959.
- <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/rafal-ze-skawiny-skawinski-h-doliwa> [dostęp: 14 I 2017].
- Jabłońska A., *Funkcje społeczne parafii archidiecezji gnieźnieńskiej w XVII wieku*, Kielce 2013.
- Jabłońska A., *Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005.
- Kiryk F., *Jakub z Sienna*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962.
- Korytkowski J., *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od r. 1000 aż do r. 1821*, t. 2, Poznań 1888.
- Korytkowski J., *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1–2, Gniezno 1883.
- Kowalczyk M., *Maciej z Koła*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 19, Wrocław 1974.
- Kowska-Pietrzak A., *Pralaci i kanonicy kapituły łęczyckiej do schyłku XV wieku*, Łódź 2004.
- Królik L., *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII w.*, Warszawa 1990.
- Kukło C., *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009.
- Kukło C., *Starość i ludzie starzy w badaniach polskiej demografii historycznej*, w: *Dzieciństwo i starość w ujęciu historyków*, red. A. Obara-Pawłowska, M. Kołacz-Chmiel, Lublin 2016.
- „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2010, 58, 1 (zawierający materiały stanowiące efekt konferencji „Starość na ziemiach polskich”, która zorganizowana przez Zakład Historii Kultury Materialnej IAE PAN odbyła się w 2009 r.).
- Librowski S., *Kapituły kolegiackie dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, w: *Statuty kapitul kolegiackich dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. S. Librowski, Lublin 1959.
- Litak S., *Historia wychowania*, t. 1: *Do Wielkiej Rewolucji Francuskiej*, Kraków 2010.
- Litak S., *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin 2004.
- Ludzie starzy i starość na ziemiach polskich od XVIII do XXI w. (na tle porównawczym)*, t. 1: *Metodologia, demografia, instytucje opieki*, t. 2: *Aspekty społeczno-kulturowe*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarz, Warszawa, 2016.
- Łętowski L., *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 1–4, Kraków 1852–1853.
- Minois G., *Historia starości. Od antyku do renesansu*, Warszawa 1995.
- Mrozowski P., *Polskie nagrobki gotyckie*, Warszawa 1994.
- Myśliwski G., *Starość i długowieczność w Polsce do połowy XVI w. na tle porównawczym*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2001, 49, 3.
- Nowacki J., *Jan Chebda*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1937.
- Ostrowski W., *Wiejskie szkolnictwo parafialne na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku (w świetle wizytacji kościelnych)*, do druku przygotował K. Matwijowski, Wrocław 1971.
- Poniewozik L., *Pralaci i kanonicy sandomierscy w okresie średniowiecza*, Toruń 2004.

- Poniewozik L., *Pralaci i kanonicy wiśliccy w okresie średniowiecza*, Lublin 2004.
- Radzimiński A., *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym. Studium nad rekrutacją i drogami awansu*, Toruń 1995.
- Radzimiński A., *Pralaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w. Studium prozopograficzne*, t. 1: *Pralaci*, t. 2: *Kanonicy*, Toruń 1991, 1993.
- Sikora F., *Mikołaj Pieniążek*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26, Wrocław 1981.
- Szwarc A., *Od Georges'a Minois do naszych dni. Refleksje wokół dyskursu historyków o starości w ostatnim ćwierćwieczu*, w: *Ludzie starzy i starość na ziemiach polskich od XVIII do XXI w. (na tle porównawczym)*, t. 1: *Metodologia, demografia, instytucje opieki*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarc, Warszawa 2016.
- Szymański J., *Kanonikat świecki w Małopolsce od końca XI do połowy XIII w.*, Lublin 1995.
- Szymczakowa A. (rec.), *Anna Jabłońska, Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005, ss. 219, *Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej*, „Rocznik Łódzki” 2005, 52.
- Szymczakowa A., *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*, Łódź 1998.
- Whitrow G.J., *Czas w dziejach. Poglądy na czas od prehistorii po dzień dzisiejszy*, Warszawa 2004.
- Zachorowski S., *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912.

ABSTRACT

The purpose of this article is to discuss the problem of senility in medieval and modern Poland. There were examined two groups of people. The first one are clergy from Uniejów chapter, who lived during 14th–16th century. Among them were men, who were above 60 and 70 years old. The evaluation of the length of their life and characteristics of their old age was based on the analysis of their professional activity.

The second group: parish priests and the church personnel were connected with 17th-century parish. In written sources we could sometimes find straight information about their old age. In case of church personnel senility started over 40–50 years of age and in case of parish priests it was above 60 years of age. We also read information about their diseases and infirmity.

Key words: senility, medieval clergy, modern clergy, church personnel

NOTA O AUTORZE

Anna Jabłońska – doktor habilitowany w Instytucie Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Zainteresowania naukowe: historia średniowieczna i nowożytna Polski, historia Kościoła, historia kultury, historia społeczna. Autorka książek *Kapituła uniejowska do początku XVI wieku* (Kielce 2005), *Funkcje społeczne parafii archidiakonatu gnieźnieńskiego w XVII w.* (Kielce 2013) oraz kilkudziesięciu artykułów w czasopismach ogólnopolskich i monografiach naukowych, jak również w pracach popularnonaukowych.